

Persoonsvorming: fundamenteel doelloos

Aan de discussie in *Didactief* tussen Martijn Meeter en **Gert Biesta** voegen Peter Elshout en Mascha Enthoven een derde stem toe: persoonsvorming is ingebed in de dagelijkse praktijk, maar als leraar kun je wel sturen.

Wat is bij persoonsvorming de taak van het onderwijs en wat zouden de (kern)doelen moeten zijn? Het lijken logische vragen sinds persoonsvorming geldt als doeldomein, naast kwalificatie en socialisatie. Maar Gert Biesta waarschuwt (zie het artikel *Gert Biesta over de voorstellen van Curriculum.nu* op didactiefonline.nl): persoonsvorming moet geen apart leergebied worden, 'omdat persoon-zijn niet als leerdoel begrepen moet worden'

en daarom 'niet in het "vakje" leeropbrengsten of onderwijsuitkomsten' terecht moet komen. Toch is het juist Biesta die persoonsvorming als doeldomein introduceerde en de discussie daarmee op het pad van de onderwijsdoelen heeft geplaatst. Maar wat als we persoonsvorming nou eens, met Martijn

Meeter, zien als iets dat sowieso gebeurt in het onderwijs, of we er doelen voor stellen of niet? Deze manier van kijken leidt helemaal niet logischerwijs naar het afschaffen van persoonsvorming (hoe zou

dat ook kunnen, bij een automatisch proces?), maar naar de erkenning dat persoonsvorming een prachtig en fundamenteel onderdeel van onderwijs is.

Vorming van het zelf

Wij definiëren persoonsvorming als de vorming van het zelf (persoonlijkheid, identiteit en karakter). Wie je bent, welke eigenschappen, rollen en waarden bij jou passen, is iets dat voortdurend gevormd wordt door grotere en kleinere ervaringen binnen het gezin, de sportclub, woonwijk en school. Die school is een belangrijke plek, gezien de hoeveelheid tijd die kinderen er doorbrengen en de vele vormende ontmoetingen met anderen.

Persoonsvorming gebeurt voortdurend, ook als we ons er niet van bewust zijn (zie kader). Dit is anders bij meer kwalificerende onderdelen van onderwijs, zoals rekenen of lezen. De meeste kinderen zullen zich deze vaardigheden buiten het curriculum niet of beperkt eigen maken. Maar de ontwikkeling van het zelf gebeurt voortdurend en automatisch. Dit betekent dat persoonsvorming niet af te schaffen is. En dat het stellen van doelen of werken vanuit doeldomeinen ongeschikt is om leraren vat te laten krijgen op dit ingewikkelde, vaak onzichtbare proces.

Wij kiezen voor een derde weg, door persoonsvorming in eerste instantie te zien als een doelloos proces. Doelen stellen en voortgang toetsen zijn niet de juiste instrumenten om er vat op te krijgen. Momenten herkennen en benutten als ze zich voordoen is veel belangrijker: grip krijgen op persoonsvorming begint bij die momenten waarop het zelf gevormd wordt en bij de leraar, die midden in dit proces invloed uitoefent. Dat persoonsvorming doelloos is, maakt het nog niet stuurloos. Zo zijn er in het po vakgebieden die de vorming van het zelf beogen, zoals sociaal-emoti-

Persoonsvorming is niet af te schaffen, omdat het in elke les gebeurt

Zie ook pagina 21 (column Jan van de Ven).

Jouw invloed

Als leraar ben je een belangrijke ander voor de kinderen in je klas en beïnvloed je automatisch hun 'zelf'. Je kiest bijvoorbeeld om boos te worden, een grap te maken of juist niets te zeggen als een leerling je les verstoort. Je kiest om leerlingen samen te laten werken of juist niet. Om een knipoog te geven of het hoofd te schudden. En of je het nou doorhebt of niet, op al die momenten meng je je in de vorming van het zelf.

Persoonsvorming vindt plaats terwijl jij handelt, op basis van wat jou op dat moment het beste lijkt.

onele vorming, burgerschap en levensbeschouwing. In persoonsvorming als doelloos proces is dus wel degelijk een richting te bepalen waarin je wilt dat kinderen zich ontwikkelen. Iedere school en leraar heeft waarden of idealen die hij wil overbrengen. Maar het proces van persoonsvorming volgt daar niet zomaar logisch uit. De top-downbenadering, waarin een school vaststelt wat ze nastreeft in een missie/visie om die vervolgens te vertalen naar onderwijs, werkt hierbij niet, omdat de vorming van het zelf niet op deze manier werkt. Door zo over persoonsvorming te spreken creëer je een schijnwerkelijkheid van loffelijke idealen en doelen die op papier (in visiedocumenten of sollicitatiebrieven) prachtig klinkt, maar die weinig te maken heeft met de rommelige, gecompliceerde werkelijkheid waarin je als leraar honderden vormen-de beslissingen neemt.

Ervaring van het moment

Stel, je geeft een kind in je klas de beurt en ziet dat het daarvan schrikt. Hoe je daarop reageert heeft ten eerste te maken met je subjectieve ervaring van dat moment; met de betekenis die je automatisch geeft aan de gebeurtenis zoals hij via je zintuigen binnenkomt (gezichtsuitdrukking van het kind, geluid van

gniffelende klasgenoten) en in je bewustzijn wordt verwerkt (via bijvoorbeeld de herinnering aan een vergelijkbaar moment). Je reactie heeft vervolgens te maken met de manier waarop je over het algemeen handelt; met je eigenschappen (humor), rollen (leerkracht van groep 8) en waarden ('een kind moet opletten tijdens de les') die bepalen wie jij bent. Dit is het niveau waarop persoonsvorming plaatsvindt. Je handelt op basis van wat jou als persoon op dat moment het beste lijkt, en daarbij spelen meer zaken een rol dan enkel de doelen die je gesteld hebt voor een les of de waarden van jou of je school. Je keuzes maak je op zo'n moment dan ook vaak intuïtief of onbewust. Persoonsvorming is daardoor ook vanuit het perspectief van de leraar lang niet altijd doelmatig en rationeel.

Reflectie leert je het vormingsmoment beter te benutten

Zachte grip

Voor persoonsvorming is het belangrijker om oog te krijgen voor de normatieve en, met een pedagogische term, (inter)subjectieve processen in een klas. Wat gebeurt er op deze momenten? Welke gevoelens en gedachten gaan er door een leraar heen die roept dat een leerling voor straf moet blijven zitten? Wat gaat er in het kind om als het wegrent en met de deur gooit? Maakt het uit dat er een volle klas meekijkt, en welke afspraken en ongeschreven regels gelden in de groep? Hoe meer zicht je hebt op hoe je zelf bepalend bent voor keuzes tijdens vormingsmomenten, hoe bewuster je met deze momenten kunt omgaan en hoe meer je kunt sturen.

Grip op dit proces krijg je als leraar door een combinatie van actie (handelen in het moment) en bedachtzaamheid (terugkijken op alles dat speelde en dat je op het moment zelf niet kon overzien, zie ook kader op didactiefonline.nl). Die grip is altijd zacht, onvolledig, subjectief en persoonlijk. Dat kan niet anders, gezien de genoemde eigenschappen van persoonsvorming. Het is geen grip op het kind, maar op wat er tussen jou en hem gebeurt, zodat dit steeds beter past binnen jouw waarden en die van de school. Erkennen dat persoonsvorming op deze manier werkt, is te verkiezen boven pogingen er grip op te krijgen via lineaire, doelmatige middelen, die een schijn van controle wekken, maar geen oog hebben voor de ingewikkelde werkelijkheid van alledag. ■

De auteurs doen onderzoek naar persoonsvorming aan de pabo (Inholland), lees meer op didactiefonline.nl.

Lees de stukken van Meeter en Biesta in Didactief: Weg met persoonsvorming! (maart 2021) en Daarom wél persoonsvorming (mei 2021).